

Stalins alpinisten

De verheerlijking en vervolging van de gebroeders Abalakov

De gebroeders Vitali en Jevgeni Abalakov hebben binnen het Russische alpinisme een legendarische status. Van de Kaukasus tot Centraal-Azië beklommen zij de hoogste bergtoppen van de Sovjet-Unie. Stalins propagandamachine bezorgde hun een heldenstatus, die Vitali echter geen bescherming bood tegen vervolging tijdens de Grote Zuiveringen in 1938.

Stefan Kras is docent geschiedenis op Johan de Witt Scholengroep in Den Haag.

Alpinisme is bij uitstek een kapitalistische vorm van vrijetijdsbesteding. Het beklimmen van extreme bergpieken, inclusief de voorbereidingen, is een tijdrovende onderneming waarbij geen ‘productieve’ arbeid wordt verricht. Ook de reiskosten en de uitrusting zijn forse kostenposten. Het wekt dan ook verbazing dat vanaf de jaren 1930 alpinisme in de Sovjet-Unie een enorme vlucht nam. Deze vorm van sport bleek naadloos aan te sluiten bij het optimisme en de pioniersgeest van de eerste Stalinjaren. Er werd een nieuwe maatschappij gebouwd, oude sociale structuren werden neergehaald. De nieuwe Sovjetmaatschappij bood ongekende mogelijkheden voor miljoenen boeren en arbeiders, die snel leerden lezen en schrijven. In dit tijdsgewricht voorzag Stalins propagandamachine de bevolking van nieuwe projecten en nieuwe helden. Industriesteden als Magnitogorsk werden in korte tijd uit de grond gestampt, grote waterwerken irriteerden nieuwe landbouwgebieden en in grote steden verschenen Paleizen voor het Volk. Nieuwe expeditieën maakten onderdeel uit van een ambitieus ‘nationbuilding’-project, waarbij arbeidershelden een groot publiek kennis lieten maken met de uitgestrektheid en het natuurgeweld van de nieuwe Sovjet-Unie. In naam van het communisme vloog luchtvaartpionier Ivan Papanin als eerste over de Noordpool, ontdekkingsreiziger Otto Schmidt verkende de poolstreken om een nieuwe zeeroute in kaart te brengen en ballonvaarder Pavel Fedoseenko liet zijn ballon opstijgen tot 7.400 meter. De verhalen van deze helden waren het levende bewijs dat de kleine man belangrijk was: zelfs met de meest bescheiden achtergrond konden Sovjetburgers nationale beroemdheden worden. Er werd in de media veel nadruk gelegd op de beroepen van deze *celebrities*: ze waren geen fulltime held, maar buiten de expeditieën om ‘gewoon’ tractorchauffeur, fabrieksarbeider, mijnwerker, winkelbediende of docent.¹

Cursus alpinisme

In deze onalledaagse context van het ‘alledaagse stalinisme’ werden de gebroeders Vitali en Jevgeni Abalakov wereldberoemd in eigen land.² In hun puberjaren hadden de broers elk moment van hun

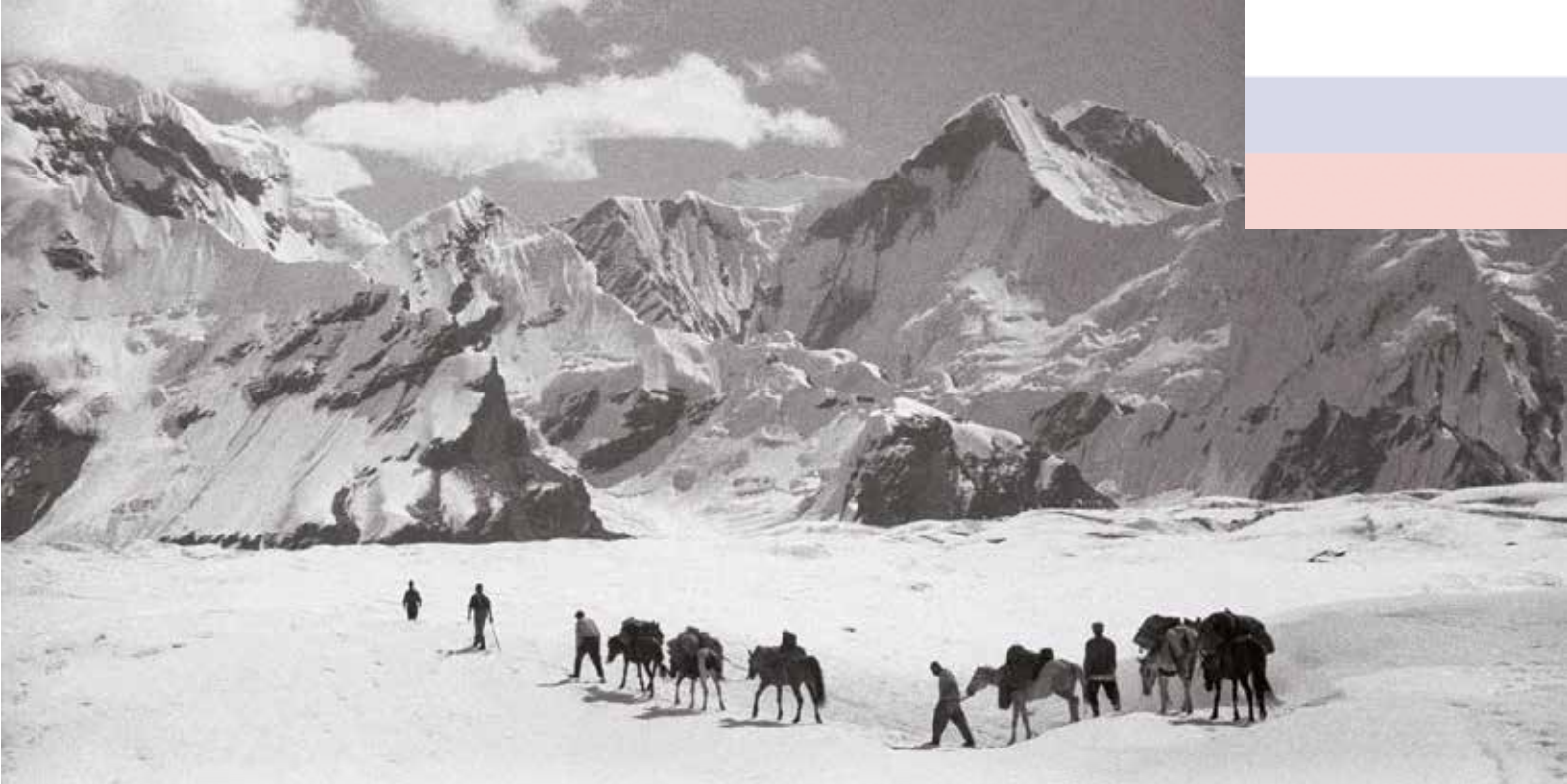

vrije tijd besteed aan de beklimming van de rots-wanden in de omgeving van hun Siberische geboortestad Krasnojarsk; tijdens hun studententijd in Moskou schreven ze zich in bij de Maatschappij voor Proletarisch Toerisme om in de Kaukasus een cursus alpinisme te volgen. De broers bleken een natuurlijke aanleg te hebben voor het bedwingen van steile berghellingen op grote hoogte. Met name Jevgeni had weinig last van hoogteziekte. De omstandigheden waren spartaans. In tegenstelling tot ‘kapitalistische alpinisten’ moesten de Russen het doen zonder touw, spikes, zonnebrandolie of thermisch ondergoed. Er werd met dedain neergekeken op de imperialistische Britten die in de Himalaya de lokale sherpa’s ‘uitbuiten’ als bagagedragers: in de zomer van 1926 droegen Vitali en Jevgeni tijdens hun eerste grote beklimming van de Dykhtau (5205 meter) de 25 kilo aan uitrusting gewoon zelf. Tijdens een geïmproviseerd basiskamp op 4700 meter hoogte trotseerden ze de dorst (ze hadden niets om de sneeuw mee te smelten) en de extreme koude. Niettemin

¹ Sheila Fitzpatrick, *Everyday Stalinism. Ordinary life in extraordinary times: Soviet Russia in the 1930s* (New York 1999), 68-75.

² Het verhaal volgt in grote lijnen Cédric Gras, *Alpinistes de Staline* (Parijs 2020).

³ In 1961 werd Stalinabad herdoopt tot Dushanbe, wat nog steeds de naam is van de Tadzjiekse hoofdstad.

bereikten ze op 5 september de top, waar ze een conservenblikje vonden dat getuigde van een eerdere Duitse expeditie in de Kaukasus. Ze krasten 'Abalakov' op een kei en werden een sensatie in de Sovjetpers. Deze arbeidershelden hadden een berg bedwongen die voorheen alleen door buitenlandse kapitalisten was beklommen. Hiermee lag de weg open voor het volgen van hun passie: zij kregen elke zomer vier maanden de gelegenheid om de hoogste toppen van de Sovjet-Unie te beklimmen.

Nieuwe berg ontdekt

Vanaf 1930 verlegden de Abalakovs hun werkveld steeds meer richting de Pamir-bergketen, een uitloper van de Himalaya's in Tadzjikistan. De communisten hadden deze Sovjetrepubliek net een nieuwe hoofdstad gegeven, Stalinabad.³ Jaarlijks werden vanuit Moskou expedities georganiseerd om te zoeken naar delfstoffen. Ook werden overal weerstations opgericht. Zo werd dit bergachtige gebied steeds meer in kaart gebracht. Toen in 1932 een nieuwe berg werd ontdekt die wat betreft hoogte alle andere achter en onder zich liet, werd het een regeringsaffaire. Het was een topambtenaar, volkscommissaris Nikolai Gorbunov, die de Abalakovs liet weten dat de hoogste berg van de Sovjet-Unie uiteraard naar Stalin vernoemd zou worden. Gorbunov wenste persoonlijk deel te nemen aan de expeditie en belastte Jevgeni met de voorbereidingen. De andere deelnemers van deze eervolle missie waren een representatieve doorsnede van de nieuwe Sovjetmaatschappij: de automonteur Gushin, de bokser Kharlampiev, de loodgieter Shianov en de Oostenrijkse communist Tsak. Vitali Abalakov was tot zijn teleurstelling niet geselecteerd.

Terwijl de Oekraïne en andere delen van de Sovjet-Unie in de zomer van 1933 zuchtten onder de verplichte graanrekwisities, die leidden tot miljoenen doden, was Jevgeni bezig om een

karavaan kamelen te bevrachten met bijna drie ton aan noodzakelijke middelen. De expeditieleden werden voorzien van pistolen om zich te beschermen tegen Tadzjiekse Basmatsjirebellen, een bergvolk dat de autoriteit van Moskou nog niet had geaccepteerd. Na één maand reizen begonnen de voedselvoorraden te slinken, waardoor in de hoogtes rondom de Fedchenkogletsjer op wilde buffels werd gejaagd. Op 8 juli werd op 4.600 meter het basiskamp ingericht. Jevgeni initieerde vervolgens een verkenning tot 5.900 meter hoogte, waar hij (bij temperaturen tot -40 graden) een route uitstippelde en een tweede basiskamp inrichtte. Toen de almachtige volkscommissaris Gorbunov zich op 22 augustus bij de expeditie voegde, werd de laatste beklimming ingezet naar de 7.495 meter hoge piek. Gorbunov bleek echter niet de conditie te hebben om de klim te voltooien, ondanks het feit dat Jevgeni zijn bagage droeg. ►

Linkerpagina: De broers Jevgeni (links) en Vitali Abalakov. Foto uit de jaren 1920.

Boven: De expeditie op Khan Tengri in 1936. Foto: Lorenz Saladin.

Onder: Jevgeni Abalakov met Nikolai Gorbunov (rechts), tijdens de beklimming van de Stalinberg in augustus 1933.

Jevgeni Abalakov tijdens de beklimming van de Khan Tengri in 1936. Foto: Lorenz Saladin, een Zwitserse fotograaf die omkwam bij deze beklimming.

Vanaf 6.900 meter stopte de apparatsjik om de twintig stappen (de temperatuur was gedaald tot -45 bij stormachtig weer), zogenaamd om met de meegenomen meteorologische apparatuur en de hoogtemeter wetenschappelijke metingen te verrichten. In een slakkengang bewoog de expeditie zich naar boven, terwijl elke dag de voorraden verder slonken en de deelnemers steeds vatbaarder bleken voor hoogteziekte en de kou. Op 5 september moest Gorbunov accepteren dat hij Stalin niet zou kunnen melden dat hij zelf de top had bereikt. Hij gaf Jevgeni toestemming om de klim solo te voltooien. Daarmee werd de jongste Abalakov-broer een superster. Bij terugkomst werd zijn tocht op de voorpagina van de *Pravda* beschreven, hij kreeg van Stalin persoonlijk de onderscheiding *Held van de Sovjet-Unie* en daarbovenop een beloning van 105 roebel en 11 kopeke, een bedrag waarmee Jevgeni een nieuwe jas voor zijn vriendin kon kopen.

Jaloezie in het politbureau

Binnen het politbureau leidde Gorbunovs eclatante succes tot veel jaloezie. Volkscommissaris Nikolai Krylenko, net als Gorbunov een topambtenaar uit Stalins entourage, besloot dat ook hij nationale roem kon behalen door de beklimming van een roemrijke top: de Leninberg. De expeditie stond deze keer onder de bescherming van het Rode Leger. Krylenko had bedacht dat Vitali en Jevgeni Abalakov de perfecte trainers zouden zijn voor een nieuw Sovjetcorps van alpinesoldaten. De berg zou een perfect instrument zijn voor *zakalatsya*: het 'in staal dopen' van het Rode Leger. Nadat Vitali en Jevgeni het basiskamp hadden ingericht, was het wachten op de volkscommissaris.

‘Vitali en Jevgeni Abalakov zouden de perfecte trainers zijn voor een nieuw Sovjetcorps van alpinesoldaten’

Krylenko was lang in Moskou gebleven voor de voorbereiding van een nieuwe Wet tegen Landverraad, die het mogelijk zou maken om honderdduizenden dissidenten te deporteren naar de goelag. Op 16 augustus 1933 kwam hij eindelijk aan in het kamp, vergezeld van meteorologische apparatuur en hoogtemeters. Het Sovjetalpinisme moest vooral de wetenschap dienen, en niet 'zoals bij de nazi's' uitsluitend propaganda. Dit nobele streven verhinderde niet dat een escorte van dertig soldaten ook een buste van Lenin mee naar boven torste, die op de top van de berg moest worden achtergelaten.

Helaas was Krylenko's ambitie groter dan zijn conditie. Tergend langzaam bewoog de karavaan zich naar boven; de uitgeputte volkscommissaris gelastte meerdere keren per dag lange rustpauzes.

Op 29 augustus was op één kilometer van de top het weer uitstekend: zonnig bij -15 graden. Krylenko besloot tot een snelle mars zonder rugzakken om de top in één middag te bereiken. Halverwege moest hij echter onderkoeld en met bevriezingsverschijnselen opgeven en gaf hij het bevel om de buste van Lenin op 500 meter van de top achter te laten.

Op de weg terug naar de vallei liet Stalins topambtenaar zich echter ompraten door Vitali en Jevgeni. Zou het niet beter zijn om met een kleine groep toch een laatste poging te wagen? Tot grote opluchting van de gebroeders Abalakov gaf Krylenko zijn zegen aan dit plan. Zonder de verplichting om voortdurend te stoppen, gingen de gebroeders samen met een kleine groep militairen op 3 september weer naar boven. Ze bereikten het basiskamp op 5.600 meter, vlak voordat een zware sneeuwstorm losbarstte. Op 7 september haalden ze de 6.600 meter. Toen sloeg het noodlot toe. Een jonge officier had verschillende bevroren ledematen en moest met spoed geëvacueerd worden. De militaire eenheid besloot dat Jevgeni de jongen zou escorteren; als bedwinger van de Stalinberg kon hij de Leninberg overlaten aan zijn broer. Vitali beschreef na afloop de bergkam op weg naar de top als 'even breed als de centrale boulevard van Leningrad'. Met Lenins buste op zijn schouders bereikte de jongere Abalakov-broer de 7.134 meter hoge top. In de namiddag van 7 september werd met een kleine ceremonie de Leninberg gekroond onder de strenge blik van de gebeeldhouwde naamgever.

Paranoia en complotten

Terwijl Stalins terreur een steeds grotere greep kreeg op de Sovjet-Unie, gingen de gebroeders Abalakov aanvankelijk door met het beklimmen van de hoogste pieken van het Pamir-gebergte. In 1936 werd tijdens een helletocht de Khan Tengri (7.010 meter) bedwongen, een expeditie waar Vitali acht tenen en twaalf vingerkootjes verloor door bevriezing. Het jaar erop vertrokken Vitali en Jevgeni naar de Kaukasus voor de beklimming van de Elbroes, niet vermoedend dat hun levens snel volledig zouden veranderen. Op 28 juli 1937 arresteerde de NKVD, het Volkscommissariaat voor Binnenlandse Zaken, Vitali in het basiskamp, waarna hij verdween in de beruchte Loebjanka-gevangenis in Moskou. Jevgeni bleef buiten schot. In de paranoia van de showprocessen zag de NKVD overal complotten: bij zeelui, bij atleten, bij mijnwerkers, bij meteorologen. Tienduizenden mensen werden gearresteerd op basis van vage geruchten. In het systeem van verklanking en marteling wees iedereen elkaar aan, ook de alpinisten. Vitali werd beschuldigd van deelname aan de 'Fascistisch-Terroristische Organisatie van Alpinisten en Wandelaars' met als doel de Sovjet-Unie uit te leveren aan Hitler en de regering te vermoorden. Om Vitali te laten bekennen werd hij non-stop ondervraagd, terwijl de stompjes van zijn handen en voeten werden afgeranseld. De ondervragers sloegen hem de tanden uit de mond en hij werd afgerost tot hij flauwviel. Toch weigerde hij een schuldbekenenis te ondertekenen, wat zijn leven heeft gered. Veel van zijn expeditiegenoten hadden deze kracht niet. Zo kreeg volkscommissaris Krylenko in juli 1938 een nekschot voor

deelname aan een ander complot: dat van de Fascistische Schakers. Ook Gorbunov stierf twee maanden later voor het vuurpeloton. Uiteindelijk had Vitali geluk: na een intensieve lobby van zijn broer Jevgeni bij Stalin sprak de rechtbank de oudste broer Abalakov in februari 1939 vrij.

'Tijdens een sneeuwstorm gleed het borstbeeld van Stalin in een kloof; alle expeditieleden werden veroordeeld tot tien jaar dwangarbeid'

Deze beslommingen hadden de broers in elk geval verlost van deelname aan een tweede expeditie naar de Stalinberg. Een groep alpinisten vertrok in de zomer van 1938 met als missie het plaatsen van Stalins buste op de piek. Tijdens een sneeuwstorm gleed het borstbeeld in een kloof, waarna alle expeditieleden werden veroordeeld tot tien jaar dwangarbeid.

Gouden medailles

Toen in juni 1941 de oorlog uitbrak, kregen de Abalakov-broers posities in de gemotoriseerde infanterie ter verdediging van Moskou. Ze waren niet betrokken bij Hitlers aanval op de Kaukasus (Operatie Edelweiss), waar een kleine Wehrmacht-eenheid vanuit Stalingrad probeerde door te stoten naar de olievelden van Azerbeidzjan. Onderweg besloot een elitepeloton van de SS de swastika op de top van de Elbroes te planten, wat breed werd uitgemeten in Goebbels' propagandamachine. Veel lokale inwoners van de Kaukasus hielpen de nazi's aanvankelijk, blij om bevrijd te zijn van Stalin. Na de oorlog werden zij massaal gedeporteerd. In de herfst van 1942 werden de SS'ers bij temperaturen van -40 graden van de berg gejaagd.

Na de oorlog sloeg het noodlot toe voor Jevgeni. Hij stierf op 28 maart 1948 op 41-jarige leeftijd in het appartement van een vriend aan koolmonoxidevergiftiging. Zijn broer Vitali ging ondanks zijn klompvoeten en geamputeerde vingers tot op hoge leeftijd door met bergbeklimmen. Hij werd de uitvinder van een klemmechanisme voor rotsspleten (Abalakov-klem), een anker om van gletsjers te abseilen (Abalakov-draad) en een speciale haak (Abalakov-haak). Als voorzitter van de alpinistenclub Spartak Moskou won hij vanaf 1950 jaarlijks gouden medailles in de competitieve wereld van het Sovjetalpinisme. Zo bedwong hij als eerste de Overwinningsberg (7.439 meter) in de Tian Shan bergketen, en fungeerde hij als gids voor vele buitenlandse alpinisten die tijdens de detente de Sovjet-Unie mochten bezoeken. Zijn grote droom om de Mount Everest te beklimmen kwam nooit uit. Vanwege de politieke tegenstellingen in de Koude Oorlog bleven de poorten tot de Himalaya tot 1982 gesloten voor Sovjetalpinisten. ■

Vitali Abalakov tijdens de beklimming van de Khan Tengri in 1936. Hij verloor hierbij bijna al zijn vingers en tenen door bevriezing. Foto: Lorenz Saladin.

